

Litteratur

- Blommaert, Jan, 2013: Writing as a sociolinguistic object. I: *Journal of Sociolinguistics* 17(4). S. 440–459.
- Josephson, Olle, 2018: *Språkpolitik*. Stockholm: Morfem.
- Teleman, Ulf, 2003: *Tradis och funkis*. Stockholm: Norstedts Ordbok.

Susanna Karlsson

Norby, Catrin & Håkansson, Gisela: Samtal om svenska. Förhandling, positionering och känslösvall. 216 s. Morfem. Stockholm 2018. ISBN 978-91-88419-05-7.

I *Samtal om svenska* har författarna med två olika metoder låtit ett antal lärare och elever värdera och diskutera fjorton skriftliga exempelmeningar – dels genom en enkätstudie, dels genom en fokusgruppsundersökning. Studiernas syfte, metod och resultat redovisas i en inledning som följs av tolv tematiska kapitel plus slutord, en referenslista samt bilagor, där bland annat själva enkätformuläret återfinns. Vart och ett av bokens kapitel avslutas med en sammanfattning och tips på vidare läsning. Som regel avslutas bokens kapitel med ett avsnitt med rubriken »Utblick». Dessa avsnitt innehåller förslag till lärare på hur de kan omsätta bokens teman till diskussionsuppgifter i klassrummet. Dessutom finns ett antal textutor som redogör för tidigare forskning, kompletterande information om undersökningen eller vetenskapliga begrepp som *språkideologi*.

Enkäten i studien utgår alltså från fjorton språkbruksexempel, som varje deltagare har fått poängsätta på en skala från *mycket dåligt* till *mycket bra*. Meningarna har valts för att locka till diskussion, och de flesta av dem representerar sådant som uppfattats som avvikelser från standardskriftnormen – grammatiskt eller stilistiskt. Klassiska språkkritikfrågor (*Han är mycket äldre än mig*) och inlärtypiska varianter som utebliven inversion (*Efter tre dagar biljetterna kom med posten*) ingår men också talspråkliga meningar (*De e ju sjukt mycket större*) och dialektala (*Hon såg han väldigt tydligt*), liksom två helt normenliga meningar från formella genrer (*Den förnybara energin i Sverige har stor potential att byggas ut under lång tid framöver*).

Enkätsvaren har i huvudsak samlats in via kontaktpersoner på olika skolor. Sammanlagt har nästan 100 gymnasielärare och över 1 000 gymnasieelever från arton skolor fördelade på femton orter över hela Sverige deltagit. Dessutom har enkäter genomförts på skolor i Brysselområdet och i Spanien bland elever som läser svenska som gymnasieämne. Lärarna är i åldrarna 25–65 år, något fler kvinnor än män, nästan hälften svensklärare. De övriga undervisar i andra ämnen. Eleverna går i gymnasiet och uppgav till 90 % att de har svenska som förstaspråk. Cirka 60 % går ett studieförberedande gymnasieprogram och cirka 40 % ett yrkesförberedande.

Fokusgruppsstudien bygger på fjorton samtal där deltagarna diskuterat i grupper om fyra till fem personer med minst en av författarna som samtalsledare. Det är tre lärargrupper från Sverige och elva elevgrupper, varav sju från Sverige och fyra från skolorna

i utlandet. Deltagarna i Sverige hör hemma på tre olika skolor vilkas fingerade beteckningar pekar på deras geografiska hemvist: Sydskolan, Västskolan och Centrumskolan. Inga fokusgrupper har genomförts på skolor i norra Sverige.

De samlade enkätresultaten redovisas kortfattat i kapitel 2, och författarna återknyter sedan till flera av dem i de tematiska kapitlen. Generellt pekar resultaten på en i hög grad samstämmig bild om skriftspråkliga normer över Sverige som geografiskt område. Inte ens det exempel som brukar beskrivas som dialektalt, *Hon såg han väldigt tydligt*, gav några substantiella geografiska skillnader i enkäten, vilket förvånar författarna som hade förväntat sig större regionala skillnader. Även för oss framstår resultatet som intressant. Vi tolkar det dessutom som ett positivt resultat att de geografiska skillnaderna är så små, eftersom det kan uppfattas som ett tecken på att förmedlingen av den gemensamma skriftspråksnormen verkar fungera likvärdigt över hela landet.

Andra resultat från enkätundersökningen som – trots att de inte är oväntade – fångar vårt intresse, är att lärarna generellt bedömer normavvikelser hårdare än eleverna och att eleverna på studieförberedande program i sin tur generellt bedömer dem hårdare än eleverna på yrkesförberedande program. Författarnas tolkningsförslag är att eleverna på studieförberedande program »orienterar sig mer mot skriftspråket som ett ideal» (s. 34).

Ett annat intressant resultat är att även om elever och lärare tyckte ganska olika om de flesta av exemplen, var de helt överens om en sak: Till de allra sämsta hörde de två exempel som signalerar inläraresvenska (*Efter tre dagar biljetterna kom med posten* och *Det var ett helt år, som jag kunde inte gå över huvud taget*). Vår reflektion är att det resultatet indikerar att inlärarvariation ligger långt från skriftspråksnormen. Det speglar också hur språkvården har resonerat kring *bra* och *dåligt, rätt* och *fel*. Som exempel på direkta felaktigheter eller »det som inte är svenska» brukar just inlärarespråk anföras, medan dialektal variation brukar beskrivas som svenska, om än ej tillhörande standardskriften (Westman 1989 s. 5, Språkriktighetsboken 2005 s. 20).

Enkätresultaten ger alltså mycket att fundera på för den som är intresserad av standardskrift och variation i svenskan, men de diskuteras inte så ingående ur det perspektivet, eftersom författarnas intresse främst riktas mot *hur* elever och lärare diskuterar dessa språkfrågor. Bokens resterande kapitel ägnas åt fokusgruppsdiskussionerna. Resultaten från dem beskrivs tematiskt och spänner över såväl samtalsanalys som folklingvistik och språkvårdsargument.

Kapitel 3 är det mest samtalsanalytiskt inriktade. Det handlar om hur man språkligt positionerar sig i samtal och förhandlar ståndpunkter i gruppdiskussionerna, det vill säga hur det generellt går till att diskutera i fokusgrupper. Det huvudsakliga resultatet är att deltagarna i studien i högre grad uttrycker enighet än oenighet om språkexemplen.

Kapitel 4 handlar om vilka känslor som uttrycks inför de olika exempelmeningarna, samt hur det görs. Författarna konstaterar att de känslor som väcks mestadels är negativa, och att vissa uttryckssätt ger upphov till stark irritation, primärt hos lärarna, som också uttrycker sig mer tvärsäkert om dem. Det gäller framför allt exemplen på språkriktighetsklassiker som *de*, *dem* och *dom*, samt *hans/hennes* eller *sin*. Eleverna uttrycker sig mindre irriterat än lärarna.

Därefter följer fyra kapitel (kapitel 5–9) som behandlar vilka typer av förklaringar deltagarna anför i sina diskussioner. Vi finner här många ledtrådar till hur skriftspråk värderas. I kapitel 5 visas framför allt att språkliga auktoritetens råd ges stor tyngd. Ele-

verna åberopar svensklärare som normauktoriteter, medan lärarna åberopar personer som Lars-Gunnar Andersson, Fredrik Lindström och publikationer som *Språktidningen* och *Språkriktighetsboken*. De redogör då sällan för argumentationen bakom ett råd, utan konstaterar helt enkelt att detta är rätt eftersom NN har sagt det. Som språkvårdare kan vi lite sorgset notera att det alltså inte verkar vara språkvårdens argumentation som åberopas, utan själva expertauktoriteten.

I diskussionerna som refereras i kapitel 6 tillskrivs engelskan stor påverkan på svenskan. Framför allt lärarna jämför svenska konstruktioner med engelska och utgår ofta från att engelskan orsakar förändringar i svenskan och funderar bland annat på om engelskan kan ha »rört till» användningen av *sina* respektive *deras*? Författarna menar att engelskan ges ett förklaringsvärde som den inte nödvändigtvis har och att den fungerar som det första stället att leta på när man söker svar på frågan om *varför* språket förändras.

Att språket förändras visar deltagarna stor medvetenhet om, vilket framgår i kapitel 7. Språkförändring används också för att förklara flera klassiska språkriktighetsfrågor, som *kommer utan att* och *större än mig/jag*. Tidsperspektivet hos deltagarna är då kort, och de uttrycker det i stil med »har kommit på senaste tiden». Här skiljer sig lärare och elever åt på så sätt att lärarna oftast förespråkar de äldre formerna, medan eleverna förhåller sig mer neutrala.

Fler förklaringar diskuteras i anslutning till exemplen på ordföljdsvariation i kapitel 8 (*Efter tre dagar biljetterna kom med posten* och *Det var ett helt år, som jag kunde inte gå över huvud taget*). De beskrivs av deltagarna som fel som »invandrare kan göra», och de diskuteras inte i samband med språkförändring utan i samband med språkinläring. Här menar författarna att ordföljdsmonster kan signalera modersmåls-talare respektive inlärare av svenska och att ordföljd också används som ett kriterium för *bra* och *dålig* svenska (s. 119). Ordföljdens signalvärde och den kontext deltagarna uppfinner till de kontextlösa exemplen har betydelse för hur ordföljdsmonstret bedöms. Detta tydliggörs bland annat när en grupp prövar exemplet *Efter tre dagar biljetterna kom med posten*. De menar att det skulle kunna fungera om det ingick i en dikt. Implikationen är då att poetisk frihet skulle kunna förklara ordföljden, och inte nödvändigtvis inlärarfaktorn.

Vi tycker också att kapitel 7 och 8 tydliggör hur olika saker man kan reagera på i ett exempel, delvis beroende på vilken kontext man föreställer sig. Trots att deltagarna i diskussionerna har fått kontextlösa exempel väger de inte sällan in tänkbara kontexter och försöker bedöma exemplen i relation till dem. Lärarna och eleverna fokuserar ofta på skilda saker, och föga förvånande tenderar lärarna att diskutera det som författarna tänkt sig att meningen ska exemplifiera, eftersom lärarna har större erfarenhet av vad man ska vara uppmärksam på i standardnormens utkanter. Eleverna kan i högre grad reagera på annat, och sätter exemplet delvis i andra (ofta skolrelaterade) kontexter. Det visar hur kontextberoende språkriktighetsbedömningar kan vara.

Kapitel 9 handlar om de utblevna regionala skillnaderna. Författarna hade förväntat sig diskussioner om exemplet *Hon såg han väldigt tydligt*, men kontentan av kapitlet blir snarast att regional variation – till skillnad från inflytande från engelskan – är en förklaring som deltagarna knappast använder alls.

Kapitel 10 och 11 avviker från de övriga genom att ta upp fenomen som författarna inte hade förväntat sig men som blev framträdande i materialet. Kapitel 10 handlar om

ju, som deltagarna uppfattar som ett onödigt utfyllnadsord som framförallt används av yngre. Kapitel 11 framhäver lekfullheten i de språkliga diskussionerna. Både lärarna och eleverna härmar t.ex. regionala drag (tjockt *l* och stockholmskt *rom* för *dom*) och stereotyp ungdomsspråk.

I kapitel 12 återkommer enkätresultaten. Kapitlet beskriver hur deltagarna bedömt om de tror att exemplen kommer från tal eller skrift och visar återigen på kontextens relevans för språkriktighetsbedömningen. I stort visar resultaten från såväl enkäten som fokusgrupperna att eleverna har en god intuition för vad som hör hemma i tal och i skrift, liksom en god medvetenhet om olika genrekrav.

Kapitel 13 handlar om språkriktighetsargument och vilka som förekommer i gruppdiskussionerna. Eleverna använder ofta funktionsargumentet att ett uttryck fungerar för att överföra information. Andra argument förekommer också, men vi lägger särskilt märke till att det etymologiska argumentet som varit så vanligt tidigare i språkvårdshistorien, inte alls används i dessa diskussioner.

I slutordet i kapitel 14 fångas några av de tidigare temana upp och resultaten diskuteras. Ett sådant tema är att lärarna och eleverna positionerar sig på delvis olika, delvis liknande sätt. Medan lärarna framställer sig just som gruppen lärare behöver eleverna i samtalen konstruera en egen gruppidentitet. Men båda grupperna kan använda det exemplen aktualiserar på ett lekfullt sätt och på så vis skapa en gruppidentitet. Avslutningsvis framhåller författarna att det är för tidigt att veta om de olikheter i uppfattningar som framkommit mellan elever och lärare är tecken på språkförändringar eller om de unga så småningom kommer att anamma vuxenvärldens uppfattningar.

Läst ur ett språkvårdsperspektiv ger boken mycket intressant information om hur standardskriftsvenskans normer uppfattas. Både resultaten av enkäten och diskussionerna är givande ur den synvinkeln. Att varken elevens eller lärares bedömningar av exemplen skiljer sig nämnvärt över landet tyder på att skriftspråksnormen på något sätt överförs likvärdigt, så att standardskriftsvenskan verkligen fungerar som hela Sveriges skriftspråk, trots att det ligger olika långt från talspråket i skilda delar av landet. Hur mycket av detta som kan tillskrivas skolans undervisning och hur mycket som kan tillskrivas andra skriftspråksaktiviteter säger denna undersökning ingenting om, men det är uppenbart något som verkar fungera väl i det svenska språksamhället.

Ett tydligt resultat av studien är att det nästan enbart är lärarna som irriterar sig på exempelmeningarna, medan eleverna förhåller sig mer känslomässigt neutrala. Att diskutera och hantera känslor kring språklig variation framstår alltså inte som direkt akut för just eleverna. Lärarna däremot har ett ansvar att stötta elevernas tillägnande av standardnormen. Eftersom vi själva som universitetslärare har gett respons på språkriktighetsfrågor i många texter kan vi mycket väl föreställa oss att lärarnas »känslösvall» har ett samband med den arbetsuppgiften. Att man, efter att ha kommenterat några hundra uteblivna *att* efter *kommer*, känner något på skalan mellan irritation och raseri, måste väl betraktas som en allmänmänsklig reaktion? Och just det som ligger på gränsen till acceptans i standard är *ju* också vanligast förekommande, svårast att hantera och leder till mest frustration. Denna insikt leder oss vidare till slutsatsen att bokens övningar i språklig självreflexion (utblickarna) hellre borde utföras i lärarrummet än i klassrummet. Om några är i skriande behov av att diskutera och

hantera sina känslor inför språklig variation är det väl snarast vi lärare? Det vore ju mycket vunnet om vi på såväl universitet som skola kunde förmedla standardskriftens normer med ett minimum av aggressioner.

Sammanfattningsvis ger boken många insikter i hur lärare och elever diskuterar språkfrågor. Det är svårt att föreställa sig någon språkintresserad som inte skulle ha nytta av boken och målgruppen för boken sägs vara alla som har språket som sitt arbetsfält. Utblickarnas förslag till diskussioner med elever i klassrummet ger dock intrycket att bokens primära målgrupp är blivande eller yrkesverksamma svensklärare. Ibland nämns också målen i styrdokumentet för svenskämnet explicit. *Samtal om svenska* gör på intet sätt anspråk på att vara en lärobok för lärarutbildningen, men den skulle ändå kunna bidra med infallsvinklar och kunskap på kurser i språksociologi eller språkvård och språkriktighet. För yrkesverksamma lärare, som kanske är bokens allra mest naturliga målgrupp, finns förstås också mycket att hämta.

Litteratur

Språkriktighetsboken. Utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts akademiska förlag 2005.

Westman, Margareta, 1989. Åsikter om svenskt språkbruk. I: Språkvård 3. S. 5–16.

Maria Bylin & Marie Sörlin